

MARIJAN HORVAT, OPORUKA PRIORA PETRA.

Rad JAZU 283, Zagreb 1951.

U ovom prilogu pisac temeljito raspravlja s diplomatske, pravne i historijske strane o oporuci, koja je, i po svojem sadržaju i po piščevu komentaru, važan prinos boljem upoznavanju naše najstarije povijesti. Međutim, on iskorištava neobičnu formulu datiranja isprave, da bi preko višestrukog slobodnog nagađanja došao do tvrdnje, prema kojoj oporuka potvrđuje tendenciju, da se presumptivno vrijeme djelovanja i sačuvani sarkofag Ivana Ravenjanina ima staviti oko g. 700, kako je nedavno ustvrdio M. Barada, a ne u drugu polovicu VIII. st., kako se dotada tvrdilo. Nisam protivan nagađanju i kombiniranju u historijskom istraživanju, osobito tada, kada nemamo sigurnih podataka iz izvora i spomenika, ali pri tome moramo imati na umu dvije stvari: 1. ukoliko se neka pretpostavka više temelji na domišljanju, mjesto na dokumentiranim činjenicama, utoliko je manje smijemo upotrijebiti za daljnje nagađanje; 2. kod izvođenja jedne pretpostavke iz druge mora biti polazna tačka ona pretpostavka, koja je relativno u manjoj mjeri plod domišljanja i kombiniranja, a ne obratno. Po mojem mišljenju, Horvat se toga ne pridržava u svom izvođenju zaključaka o vremenu Ivana Ravenjanina, pa me njegova rasprava nije uvjerala o potrebi da izmijenim mišljenje, koje sam iznio u više napisa o tom pitanju. A to je mišljenje, da stil i oblik sarkofaga Ivana Ravenjanina, kao i vremenski razmak, koji nužno mora biti između prenosa kosti solinskih mučenika u Rim po opatu Martinu g. 641 i prenosa tobožnjih moći svetog Dujma iz istog Solina u Split po Ivanu Ravenjaninu, upućuje na drugu polovicu VIII. st., a ne na kraj VII. st., kao vrijeme obnove splitsko-solinske nadbiskupije.

Polazna točka Horvatove tvrdnje je neobična formula datiranja oporuke priora Petra. Iz teksta, punog jezičnih, a valjda i prepisivačkih, pogrešaka i po tome dosta nejasnog razabire se, da je oporuku napisao neki svećenik Andrija 104 godine poslije posvete poimenično neodređene crkve, huius ecclesie. Oporuka se nalazi u skupu isprava, koje imaju posvjedočiti prava i posjed crkve S. Ioannis de Fonte, t. j. splitske krstionice, i u oporuci se spominje darivanje zemalja sv. Ivanu u Splitu; ali ipak Horvat s više razloga misli, da se dedicatio huius ecclesie i datiranje odnosi na vrijeme od 104 godine, koje je proteklo od posvete splitske stolne crkve, nekadašnjeg mauzoleja cara Dioklecijana, koji je Ivan Ravenjanin pretvorio u crkvu i posvetio Uznesenju Marijinu. S jedne strane, naime, postojala je najuža veza između krstionice i stolne crkve; a s druge strane, krstionica, nekada hram Dioklecijanove palače, bila je po svim znacima pretvorena u crkvu već u starokršćansko doba i njezina posveta nije bila tako važan događaj, kao posveta stolne crkve, koja je vezana o osnutak srednjovjekovne splitske crkve. Moguće je prema tome, da se oporuka priora Petra ima datirati 104 godine poslije posvete stolne crkve po Ivanu Ravenjaninu, a ne poslije posvete sv. Ivana.

Međutim, Horvat ide dalje i izvodi dalekosežne zaključke na temelju netočne pretpostavke, da je stolna crkva, posvećena izvorno Uznesenju Marijinu, bila naknadno preimenovana i posvećena sv. Dujmu, kad su njegove tobožnje moći bile pohranjene u toj crkvi. Horvat rezonuje, da bi, s obzirom na dvostruku posvetu crkve, datiranje u oporuci bez navoda, o kojoj se posveti radi, činilo ovo datiranje neodređenim, pa iz toga izvodi zaključak, da je oporuka morala biti pisana još prije preimenovanja i posvete crkve sv. Dujmu. Pa polazeći nadalje od uvjerenja, da je posveta sv. Dujmu morala najkasnije uslijediti oko polovice IX. st., dolazi do pretpostavke, da je oporuka priora Petra bila pisana oko g. 800. Prema tome bi posveta crkve, koju je proveo Ivan Ravenjanin, — a to je bilo 104 godine prije oporuke — uslijedila već negdje blizu g. 700, a ne tek u drugoj polovici VIII. stoljeća. Sve ovo domišljanje otpada, jer uopće ne postoji preimenovanje crkve i dvostruka posveta crkve (ovu je netočnu pretpostavku pisac preuzeo od Šišića). Stolna crkva je od svog početka pa do danas bila i ostala posvećena Uznesenju Marije. Samo se s vremenom, t. j. otkad su u njoj pohranjene tobožnje kosti sv. Dujma, stala sve to više nazivati po ovom svecu. Slično se ponekad dogodilo i s drugim crkvama. Sv. Donat u Zadru je zapravo posvećen sv. Trojstvu, a ipak se on odavna naziva po svojem osnivaču zadarskom biskupu Donatu. Tako i Farlati piše o splitskoj crkvi: quem titulus (sc. Deiparae in Coelum assumptae) cum Aedes Metropolitana etiamnun retineat... vulgo tamen appellari solet templum S. Domnii.¹

S time pada temeljni argument Horvatov za priklanjanje Baradinoj tezi u spornom pitanju vremena Ivana Ravenjanina. Drugi, naime, argumenti, koje on izvodi bilo iz oblika i sadržaja, bilo iz pojedinih izraza oporuke splitskog priora Petra, dokazuju samo njezinu veliku starinu, čine vjerojatnim, da je ona starija od oporuke zadarskog priora Andrije iz g. 918, najstarije dosad poznate oporuke u dalmatinskim gradovima, ali ne preciziraju nikako, koliko vjerojatna veća starina oporuke splitskog priora iznosi u godinama.

U svojoj analizi Horvat upozorava na neke izraze, koji upućuju na veliku starinu oporuke priora Petra. To su u prvom redu čudnovata oznaka opsega neke zemlje na Braču po dosegu pjevčeva pjeva (in quantum gallus potest audiri), neobična mjera za zemlju (fascia) i starinski izraz ordo za gradsko vijeće. Svakako su to izrazi, koji inače ne dolaze u dalmatinskim srednjovjekovnim ispravama i upućuju na rani srednji vijek kao vrijeme sastavljanja splitske oporuke. Ipak ti argumenti nisu toliko kategorički, da im ne bi bilo prigovora. Tako na pr. fraza o pjevčevu pjevu kao oznaka za doseg zemlje opetuje se u presudi, koju je 1445 izrekao brački sudac Mihajlo de Cranco, možda i preuzimajući je iz oporuke priora Petra, u kojoj se ista zemlja daje u posjed crkvi sv. Ivana u Sutivanu na Braču.² Izraz fascia, kao mjera za zemlju, navodi Du Cange u nekom dokumentu iz 1194.³ A ordo je izraz iz starijeg doba, koji se dugo mogao zadržati u uporabi i tada, kada to više nije bio službeni naziv vijeća. Izraz ordo dolazi u pismu pape Ivana VIII. između 875—875 Salernu (clero et ordini Salernitano, što se ranije netočno čitalo Salonitano).⁴

¹ *Illyricum Sacrum* III, Venetiis 1765, str. 50. Vidi također K. Draganović, *Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji*, Sarajevo 1959, str. 188. Propitao sam se i kod crkvenih vlasti u Splitu i dobio potvrdu gore iznesenog.

² Usp. Horvatov članak, n. dj., str. 122 i 124.

³ Usp. Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, 1884, s. v. fascia, str. 418.

⁴ Usp. Rački, *Documenta*, str. 186.

Pogotovu nisu bez prigovora zaključci o vremenu oporuke splitskog priora Petra, izvedeni iz ekonomskog stanja oporučitelja, ako se ono uporedi s ekonomskim stanjem zadarskog priora Andrije prema oporuci iz g. 918. Horvat je dao uvjerljivu i točnu sliku ekonomskog razvoja gradova i ekonomskog stanja gradskog plemstva u ranosrednjovjekovnoj Dalmaciji, iz redova kojega su se namještali priori. Ali ekonomsko stanje pojedinca, pa bio on i pripadnik vladajućeg sloja plemstva, nije bilo ovisno samo o sredini i vremenu, u kojima je pojedinac živio, nego i o njegovoj ličnoj spretnosti, načinu života, obiteljskim prilikama i t. d.

Svestrana analiza Horvatova dokazala je autentičnost i veliku starinu oporuke priora Petra; ona je i po mojem mišljenju učinila vjerojatnom njezinu veću starinu od oporuke zadarskog priora Andrije. Ali ona nije dokazala, da sadržaj oporuke splitskog priora nužno određuje razmak vremena između jedne i druge oporuke na najmanje čitavo stoljeće, a ne, recimo, nekih šezdeset godina. A u tom posljednjem slučaju, t. j. da je oporuka splitskog priora pisana oko g. 860. ne bi se ona protivila niti bi bila u neskladu s dosadašnjim datiranjem djelovanja nadbiskupa Ivana Ravenjanina u drugu polovicu VIII. st. (nastup Ivana Ravenjanina u Splitu i pretvaranje Dioklecijanove grobnice u crkvu potkraj šestog decenija, a njegova smrt i sarkofag u posljednjoj četvrti VIII. st.).

U pitanje vremena Ivana Ravenjanina Horvat uvlači i sarkofag nekog splitskog priora Petra, za koga nagađa, da je ista osoba s priorom Petrom oporuke, i tako, bez potrebe i koristi, komplicira ionako složeno pitanje. Petar je naime vrlo obično i često ime. U ono nekoliko isprava, što je iz vremena priora do nas došlo, imamo jednog priora Petra u Splitu u XI. st. i još četiri osobe ovog imena između članova obitelji dalmatinskih gradskih priora:⁵ ovo ime nije očito bilo rijetko u krugovima plemstva, iz kojeg su bili priori. Prema tome ne možemo odrediti vrijeme splitske oporuke i posvete splitske stolne crkve po Ivanu Ravenjaninu prema vremenu sarkofaga; nego, obratno, prema vremenu oporuke priora Petra moramo odrediti, je li moguće ili nije moguće, da Petar oporuke i Petar sarkofaga budu ista osoba. Samo u slučaju, ako je oporuka splitskog priora iz vremena, iz kojega može po stilu klesarija i po epigrafiji natpisa biti sarkofag, mogu prior oporuke i prior sarkofaga biti ista osoba. Ja sam se dva puta pozabavio sarkofagom priora Petra, koji se nalazi u peripteru uokolo stolne crkve u Splitu. Prvi put sam upotrijebio uspoređenje sarkofaga priora Petra sa sarkofagom Ivana Ravenjanina, da objasnim stil i utvrdim vrijeme zrelih pleternih klesarija, pa sam priorov sarkofag, kao spomenik takvih klesarija, postavio u širok vremenski okvir IX.—XI. st.: a drugi sam put, potanje proučavajući najstarije spomenike srednjovjekovnog Splita, suzio taj okvir na uže vrijeme prve polovice IX. st., i to u prvom redu na temelju epigrafskih osobina, koje u nas jedva idu preko polovice ovog stoljeća. To dakako ne znači, da možemo isključiti kao vrijeme sarkofaga jedan ili dva decenija prije g. 800, odnosno poslije 850. Ako je, kako sam gore spomenuo, oporuka iz vremena oko 860, mogao bi prior, pohranjen u sarkofagu, biti onaj isti, koji je sastavio oporuku, ali bi to samo mogao biti, jer isto tako bi mogao postojati prior imenom Petar, koji bi bio umro 800 ili 830. Međutim, suvišno je i beskorisno upuštati se u takva nagađanja, tim više, što imamo čvršću podlogu, da odredimo vrijeme Ivana Ravenjanina, i to u razmaku vremena, koje je moralo proteći između prijenosa moći solinskih mučenika po opatu Martinu u Rim g. 641 i prijenosa u Split tobožnjih moći sv. Dujma po Ivanu Ravenjaninu, kao i u samom sačuvanom sarkofagu nadbiskupa Ivana.

⁵ Usp. isto. str. 526—527.

Horvat uopće ne vjeruje, da su bilo kada bile iz Solina prenesene moći mučenika u Split, i misli, da su Splićani samo dio moći sv. Dujma s vremenom nabavili iz Rima. To nije točno. Legenda je doduše iskitila u detalju prikaz prijenosa tobožnjih svećevih moćiju u Split, ali u njezinu jezgru nema razloga sumnjati. Nemaju moći sv. Dujma samo važnu ulogu na splitskom saboru g. 925, nego se i u Trpimirovoj ispravi iz g. 852 splitska crkva naziva po sv. Dujmu i sv. Stašu, kojih su kosti prema legendi bile prenesene u Split. U Splitu se čuvaju kosti čitavog tijela, a ne pojedine kosti, kao moći sv. Dujma. Još je Farlati donio sliku sarkofaga s božicom Dianom u lovu, u kojemu je iz ruševina Salone preneseno tobožnje svećevo tijelo, a još danas se u Splitu nalazi starokršćanska olovna škrinjica, u kojoj su stajale moći (škrinjica je potpuno jednaka sličnim olovnim škrinjicama iz solinskih starokršćanskih nekropola).⁶ A ne stoji ni Šišićevo umovanje, da je »nemoguće pomisliti, da bi obrazovani svećenik dolazeći iz Rima... mogao ne samo oko 650 nego ma kad docnije tražiti sv. Dujma u ruševinama salonitanskim, jer bi morao znati, da se one nalaze u Lateranuz«. Kada bi tako bilo, kada bi crkveni dostojanstvenici bili uvijek tako obaviješteni i tako savjesni, ne bi bilo čistih slučajeva, da više mjesta reklamira za sebe posjed tijela istoga sveca.⁷

Proučavajući luk crkvene pregrade nađen u Sućurcu kod Splita, Barada je postavio djelovanje Ivana Ravenjanina pod kraj VII. stoljeća. Ja sam iznio prigovore njegovu razlaganju,⁸ pa Horvat donosi Baradino mišljenje kao i moje prigovore, ali se ni on ni itko drugi nije na te prigovore osvrnuo niti ih pobio. Kako, u pomanjkanju sigurnih historijskih podataka, držim sarkofag nadbiskupa Ivana relativno najčvršćim oslonom, da odredimo sporno vrijeme nadbiskupova djelovanja u Splitu, to ću još jednom insistirati na zaključcima, koje možemo izvesti iz samog sarkofaga.

Barada datira sarkofag, na kojem se u malom opsegu zapažaju znakovi buduće pleterne skulpture, u vrijeme oko g. 700, pozivajući se na tobožnju činjenicu, da je u nekim krajevima Italije, poimence na ciboriju u S. Giorgio in Valpolicella, već g. 712 formirana zrela pleterna skulptura. Ja sam tome zaključku metodološki prigovorio, da za terminus post quem non,⁹ t. j. za rok poslije kojega neki spomenik ne može nastati, nije bitan prvi primjer neke pojave, nego je naprotiv bitno, kada je novi način u umjetnosti posve istisnuo raniji način. A to je, ukoliko se tiče zamjene kasnoantikne skulpture novom umjetnošću zrele pleterne skulpture, svakako uslijedilo tek pred sam konac VIII. stoljeća. Ali je za naše pitanje bitnija i presudnija činjenica, da se u posljednje vrijeme nepobitno dokazalo, da arkada sa zrelim pleternim skulpturama u Valpolicelli, ne potječe, kako je sva stručna literatura držala, iz g. 712, nego iz mnogo kasnijeg vremena. Time se tok sazrijevanja pleternih skulptura prikazuje u drugačijem, novom svijetlu. Duboko u VIII. st. javljaju se spomenici, na kojima još uvijek nema novih tendencija pleternih skulptura: formiranje ovih

⁶ Usp. moj članak u knjizi: *Eseji i članci*, Zagreb 1939, str. 83 i bilj. 1, str. 95—96.

⁷ Na moj upit javlja mi dr. L. Katić, da se u svećevoj raki u Splitu nalaze glava, rebra i druge kosti, a ne čitav kostur (u riznici, međutim, ima više moćnika sa svećevim moćima). To je razumljivo, jer su Splićani u VIII. st. prenijeli u grad ostatke kršćanina, davno prije pokopanog na groblju u Manastirinama. Rim, svakako, ne bi nikada poslao u Split bitne dijelove sveca, pohranjenog u lateranskoj kapeli.

⁸ Usp. *O spomenicima VII. i VIII. st. u Dalmaciji i o pokrštenju Hrvata*, VHAD, N. S. XXII—XXIII, Zagreb 1942—1943.

⁹ Nije jasno, što Barada zapravo misli tvrdnjom, da se terminus post quem non za sarkofag ne da odrediti, kada on sam zaključuje, da sarkofag može najkasnije potjecati iz početka VIII. st. (vidi Baradin članak u Hoffillerovu Zborniku, Zagreb 1940, str. 408 i 412).

skulptura javlja se u prvoj polovici toga stoljeća samo na nekim spomenicima u još uvijek vrlo čednim razmjerima i tek u drugoj polovici ono ide bržim tempom: a gotovo je ono tek potkraj VIII. stoljeća. Takav razvoj pleterne skulpture može se — da tako kažem — pratiti korak po korak, na ono dvadesetak spomenika, koje navodim u spomenutom napisu.

Za VIII., a ne VII. st., kao vrijeme sarkofaga Ivana Ravenjanina, govori motiv kosog križa od ljljana i oblik sarkofaga s velikim križem poprijeko poklopca. Osobito je pak poučno uspoređenje splitskog sarkofaga sa sarkofazima VIII. st. u Raveni, iz koje je možda i majstor, koji je nadbiskupu izradio grobnicu. Na sarkofagu ravnenskog nadbiskupa Feliksa († 723) nema još uopće traga ni uresnim motivima ni stilskim tendencijama, koje su značajne za pleterne skulpture. Prvi, i to vrlo čedni, tragovi pojavljuju se tek na sarkofazima ravnenskih nadbiskupa Ivana VIII. († o. 784) i Graziosa († 795).¹⁰ Čak ni u slučaju, da je autor splitskog sarkofaga bio domaći majstor, nemamo razloga pretpostaviti, da je sredina tadašnjeg Splita bila u smislu stilskog razvoja naprednija u umjetnosti od Ravene i Italije. Naposljetku, moje datiranje potvrđuje uspoređenje splitskog sarkofaga sa sućuračkim lukom. I Barada misli, da je sućurački luk nastao svakako barem nešto prije sarkofaga, a za ovaj luk sam u navedenom napisu iznio mnogostruke argumente, da ga datiramo u VIII., a ne u VII. stoljeće (zabat pregrade u obliku luka, a ne trokutnog tegurija; stilski izgled uresnog motiva kuka; frapantna sličnost s lukom u Brescii o. 753).

Zbog svega ovoga ne nalazim dosada razloga, da izmijenim svoje mišljenje o vjerojatnom toku događaja u vezi s Ivanom Ravenjaninom. Odmah po gubitku ravnenskog egzarhata g. 751. Bizant je morao skrenuti veću pažnju svojem posjedu na istočnoj obali Jadrana: organizirao je dalmatinski temat i postavio svoga stratega u Zadru, jer Split nije još, organizacijom crkve, bio preuzeo baštinu bivšeg stoljetnog središta rimske Dalmacije. Salone. Ali središnje prilike, stvorene u dalmatinskim gradovima uređenjem temata, dale su uskoro povoda, da je u Splitu, valjda još prije kraja šestog decenija VIII. st., a svakako u trećoj četvrti toga stoljeća, po Ivanu Ravenjaninu bila obnovljena salonitanska crkva. Sarkofag Ivanov, koji najvjerojatnije potječe iz posljednje četvrti ovog stoljeća, pokazuje u izrazu »harchiepiscopus«, da je od prvog početka splitska crkva težila za položajem, koji je imao salonitanski nadbiskup. Ukoliko je oporuka priora Petra uistinu pisana 104 godine poslije posvete stolne crkve u Splitu, ona je mogla nastati najranije o. 860 odnosno u trećoj četvrti IX. stoljeća.

D o d a t a k. U nedavno izišlom »Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku« LIII (1950—1951). Split 1952, str. 99—120, L. K a t i ć — polazeći s konstatacije, da je pričanje Tome arciđakona o posljednjim danima stare Salone vjerodostojno i istinito, te iskorištavajući slobodno i nedokazano nagađanje, da je tijelo sv. Anastazija pri padu Salone bilo pohranjeno u grobnici zvanoj »tomba trisoma« u Manastirinama poviše groba sv. Dujma — tvrdi, da su Ivan Ravenjanin i opat Martin još oko g. 640 obavili zajedno prijenos moći solinskih mučenika i izvukli iz te grobnice moći sv. Dujma i Anastazija. Moći sv. Dujma nisu uopće nikada bile prenesene u Rim i one se ne nalaze u oratoriju solinskih mučenika kod sv. Ivana u Lateranu.

Argumenti, koje pisac navodi u prilog svoje teze, nikako ne uvjeravaju. Iz činjenice, da se mnoge tvrdnje Tome arciđakona o posljednjim danima Salone poklapaju

¹⁰ U mojem članku u VHAD, natpis pod slikom 6, pogrešno piše da je to sarkofag Ivana VIII. mjesto Graziosa.

s dokazanim historijskim događajima, ne slijedi, da je sve, što on o tom vremenu piše, točno; pogotovu ne moraju biti točna ona mjesta Tomina pričanja, gdje je on imao interesa da događaje prikaže na stanoviti način odnosno gdje je mogao biti zaveden na netočno prikazivanje prilikama vlastitog vremena. A Toma je imao sav interes, da braneći salonitansko nasljeđe splitske crkve prikaže interval između ovih dviju crkava što kraćim; a isto tako je naravno, da je prema prilikama svoga vremena bio unaprijed sklon zamišljati grobnice crkvenih dostojanstvenika u gradskoj katedrali, i to u podzemnim presvođenim kriptama (basilica episcopii, subterraneae fornices).

Dokazano je, da je kratko vrijeme prije pada Salone (o. 615), solinsko polje bilo poharano od Avara i Slavena i da su tim povodom moći mučenika iz bazilike na Kapljuču bile prenesene i pohranjene u crkvu na Manastirinama, koju su Salonitanci bili podigli za nevolju u reduciranom opsegu na ruševinama poharane starije bazilike (Eggerova »Notkirche«). Egger nagađa, da su istom prigodom bile prenesene u Manastirine i moći sv. Anastazija, koji je prema jednom natpisu još g. 602 počivao u bazilici groblja u Marusincu. Zapravo, valjanih dokaza za to ne iznosi; jer činjenica, da je Anastazijeva grobnica u Marusincu bila premetana, ne dokazuje ništa, i ona može potjecati od prijenosa moći u vrijeme opata Martina, koji je o. 640 skupljao ostatke mučenika po solinskom polju. A pogotovu nema dokaza, da su baš moći sv. Anastazija bile pohranjene u najgornji loculus »tomba trisoma«, koji je, čini se, bio upotrebljen kao nečiji grob kratko vrijeme prije pada Salone. I na ovo, kako se vidi, slobodno Eggerovo nagađanje temelji Katić svoje tvrdnje, i to usiljenim interpretiranjem Tomina teksta o prijenosu moći iz Solina u Split i ne osvrćući se na činjenice, koje su u opreci s njegovim prikazom toka stvari.

»De eodem loco« Tomina teksta ne mora značiti, da se kopalo dublje ispod Anastazijeva groba u »tomba trisoma«, nego na istom mjestu, to jest na mjestu »basilicae episcopii«. Dujmovo tijelo preneseno je u Split u antiknom sarkofagu (»sarcophagum beati Domnii effoderunt« kaže Toma), i sarkofag s Dujmovim moćima viđao je on dnevno u splitskoj katedrali; još u XVIII. st. dao je Farlati napraviti nacrt toga sarkofaga koji je imao u pročelju prikaz božice Diane u lovu, a stajao je u podnožju oltara sv. Dujma i sadržavao svećeve moći. U »tomba trisoma« nije, međutim, prema njezinu obliku i građi, mogao biti nikakav sarkofag.

Prema pisanju suvremenog izvora »Liber pontificalis«, papa Ivan IV. je o. 640 podigao oratorij u Lateranu sv. Venanciju, Anastaziju, Mauru i »drugim mnogim mučenicima«, kojih je ostatke bio dao sakupiti po opatu Martinu u Istri i Dalmaciji. Oratorij, zvan po titularnom svecu »oratorio di S. Venanzio«, stoji i danas u Rimu, i u polukupoli apsida, urešenoj mozaikom, dakle na počasnom mjestu, uz Venancija je i sv. Duje; ostali su mučenici prikazani na zidu do apsida. Iz činjenice, što Liber pontificalis ne spominje poimence sv. Dujma, ne slijedi, da Dujmove moći nisu bile prenesene u Rim, pogotovu kad je njegov lik reproduciran uz salonitanskoga prvog mučenika i biskupa Venancija na počasnom mjestu.

Katić najzad spaja u jedno posjet solinskom polju i prijenos moći mučenika, koji su izvršili opat Martin i nadbiskup Ivan Ravenjanin, iako su to očigledno dvije različite stvari: prvo je bila akcija oko spašavanja moći pobornika kršćanstva u vrijeme prvog, neprijateljskog držanja Hrvata neznabožaca (a gentibus), a drugo je uspostava salonitanske crkve u Splitu u boljim i mirnijim vremenima. I Toma, na kojega se Katić poziva, strogo razlikuje akciju opata Martina u vrijeme dugog boravka salonitanskih bjegunaca po obližnjim otocima i akciju Ivana Ravenjanina

poslije povratka bjegunaca s otoka i uređenja gradskog života unutar zidina Dioklecijanove palače u Splitu.

Prema Katićevoj tvrdnji morao bi i sarkofag Ivana Ravenjanina biti iz sredine VII. st., a s time se ne može složiti nijedan historičar umjetnosti, koji poznaje razvoj kasnoantikne i starokršćanske skulpture i umjetnosti.

Ljubo Karaman

RAD JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI UMJETNOSTI, knj. 283, 1951

Prva u nizu rasprava, koje su objelodanjene u ovom »Radu«, je rasprava I. Milića, *Oko postanka oporuke* (str. 5—49). Autor sumnja, da je fragmenat iz zakonika na 12 ploča (o. 451 prije n. e.): »uti legassit suae rei ita ius esto«, rimski pravnik Pomponije točno prenio iz originala u Digesta. Tvrdi uz to, da se iz tog fragmenta ne može razabrati institucionni testament odnosno testamentarna sloboda. Drugi fragmenat: »cura prodigi«, zabilježen kod Ulpijana, označuje kao falsifikat. Usporedbom s babilonskim, hebrejskim, atenskim, germanskim i južnoslavenskim pravom i običajima, te argumentima iz rimskog prava, zaključuje — protivno starijem mišljenju — da u prvobitnom Rimu, za vrijeme postanka zakonika na 12 ploča, nije bilo institucionog testameta.

Testamentarna sloboda pojavljuje se, prema autoru, u Rimu tek u II. st. prije n. e., u uvjetima privrednog i društvenog preobražaja poslije drugoga punskog rata i osvojenja Sirije i Makedonije, a »u punom obujmu tek poslije god. 111.; te je godine ager publicus postao individualno privatno vlasništvo« (58). Kasna pojava testameta dokazuje, da su »gentilske veze u Rimu bile dosta jake još u početku carstva, osamstotina godina poslije osnivanja države« (11).

V. Foretić, *Ugovor Dubrovnik sa srpskim velikim županom Stevanom Nemanjom i stara dubrovačka djedina* (str. 51—118), daje nekoliko novih podataka za političku i teritorijalnu povijest Dubrovnik u XII.—XIV. stoljeću.

U studiji se prvi put kritički objelodanjuje tekst međunarodnog mirovnog ugovora (i njegove suvremene kopije), sastavljenog neposredno poslije rata između Stevana Nemanje i Dubrovnik (1184—1186). Kao prvi u našoj historiografiji, autor tvrdi da je Nemanja, prigodom toga rata, provalio za kratko vrijeme u grad, opljačkao ga i zatim se povukao. Ovu tvrdnju osniva na promemoriji dubrovačkog nadbiskupa 1255, koja je dosad najbliži izvor za ovaj događaj. Po autorovoj analizi ugovor se raspada na pet dijelova: opća obostrana deklaracija o prestanku neprijateljstva, četiri obaveze vladarske braće prema Dubrovniku, tri obaveze Dubrovčana prema njima, dvije obostrane obaveze, dvije deklaracije Dubrovčana da će mir čuvati i da bez razloga ne će više ništa zahtijevati. Tekst kopije odstupa na nekim mjestima od teksta originala; ima radiranih i umetnutih riječi, koje u bitnosti ne mijenjaju tekst, nego mu daju određeniji smisao i sadržaj. Autor je uspio utvrditi točan tekst, a lakune je popunio izrazima i riječima Gundulića i Rastića, koji su ugovor vidjeli još dok je bio čitljiviji i sačuvaniji.

HISTORIJSKI
ZBORNIK

GOD. V.

1952

BROJ 1—2

HISTORIJSKI ZBORNIK ČASOPIS POVIJESNOG DRUŠTVA HRVATSKE

Uređuje Redakcioni odbor: Oleg Mandić, Jakša Ravlić i Jaroslav Šidak (glavni i odgovorni urednik). Rukopisi i časopisi za razmjenu šalju se na adresu: Historijski seminar, Filozofski fakultet, Zagreb, Trg Maršala Tita 14.
Narudžbe za Historijski zbornik prima »Školska knjiga«, Zagreb, Ilica 28.

SADRŽAJ

	Strana
BOGO GRAFENAUER, Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata	1— 56
LJUBO KARAMAN, O potrebi povezivanja rada arheologa, historičara umjetnosti i historičara u proučavanju ranosrednjovjekovnog perioda sjeverne Hrvatske	57— 62
NIKOLA ŽIC, O podrijetlu stanovništva u gradu Izoli u Istri	63— 70
VLADIMIR MOŠIN, Prepiska ruskog samozvanca Ivana Timoške Akundinova s Dubrovnikom g. 1648.	71— 84
PAVEL SUYER, »Posao Milošiansko-Gajanski« pred gradskim magistratom	85—101
JAROSLAV ŠIDAK, Ćiro Truhelka — njegov život i rad	103—110

OCJENE I PRIKAZI

Marijan Horvat, Oporuka priora Petra. (LJ. KARAMAN)	111—117
Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 283, 1951. (J. LUČIĆ)	117—121
Ferdo Čulinović, Seljačke bune u Hrvatskoj. (J. ŠIDAK—B. SUČEVIĆ)	121—130
O nekim pitanjima društvenog uređenja Hrvatske u srednjem vijeku. (O. MANDIĆ)	131—138
Boško Desnica, Istorija kotarskih uskoka. (B. SUČEVIĆ)	138—145
Miscellanea I, izdanje Drž. arhiva u Zadru. (J. LUČIĆ)	145—148
Турски документи за македонската историја. (K. BASTAIĆ)	149—152
Р. И. ВИПНЕР, Возникновение христианской литературы. (O. MANDIĆ)	152—158

ČASOPISI

Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, N. S. II-VI. (S. M. TRALJIĆ)	159—165
Istorisko-pravni zbornik II, 3—4. (M. HORVAT)	165—169
Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, N. S. I, 1949. (B. STULLI)	169—176
Historische Zeitschrift, Bd. 171, 172, 1951. (M. GROSS)	176—182

(Nastavak na 3. strani omota)